

ключових богинь античної міфології. Завдяки цьому прийому бабуся постає символом врожаю, родючості, а повсякденне життя підноситься до божественного.

Чи й справді необхідно, щоб жінка була мужня? Спасибі вам, спасибі за цей пріоритет. Πο-етам всіх віків була потрібна Муза. А жінці хто потрібен, якщо вона – поет? («Чи й справді необхідно, щоб жінка була мужня?»); I творять графіку химерну В польотах бриючих низьких Останні Музи постмодерну – Ворони звалищ приміських («Надходить ніч. Думки у неї хмарні»). Музи (Муси, Аоніди (грец. Musai) – у грецькій міфології дочки Зевса й Мнемосіни, богині поезії, мистецтв і наук. Музи були покровительками митців, давали людям мистецтва владу над людською душею, надихали їх творити [7, 145]. Тому ім'я Муз дуже часто згадується, коли йдеться про поезію, що і спостерігаємо у першому прикладі. У другому вірші Музами названі ворони – чорні птахи, які у більшості людей викликають негативні емоції та аж ніяк не надихають на творчість. Тобто стан сучасних мистецтв авторка бачить таким, що їх музами можуть бути лише ворони, які живуть на звалищах. Високе опускається до низького, а божественне стає химерним.

Отже, спостереження над функціонуванням міфотеонімів у поетичних творах Л. Костенко свідчать про те, що ці прецедентні імена можуть вживатися як у своїх «власних» (денотативних), так і в стилістично-забарвлених (конотативних) значеннях. В різних контекстах той самий міфотеонім може нести різне функціональне навантаження, слугуючи засобом точної і водночас образної характеристики особи. Використання цих мовних одиниць має сильний вплив на читача, формуючи його думку щодо описаної ситуації чи конкретної особи.

Прецедентне ім'я, таким чином, постає яскравим виражальним засобом передавання мовної картини світу поетеси.

Список використаних джерел

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
2. Костенко Л. Вибране / Л. В. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
3. Мифологическая картина мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1039181>.
4. Михайлова О. Г. Міфологічні імена з «порожнім» денотатом як мовна реальність / О. Михайлова // Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. праць. – Вип. 29. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. – С. 185-189.
5. Нікульшина Т. М. Словник номінацій ірреального світу (на матеріалі сучасної англійської та української мови) / Т. М. Нікульшина. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 249 с.
6. Руденко Д. И. Имя в парадигмах «философии языка» / Д. И. Руденко. – Х.: Основа, 1990. – 299 с.
7. Словник античної міфології / Уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів; вступ. стаття А. О. Білецького; відп. ред. А. О. Білецький – 2-е вид. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.
8. Чуличков А. И. Мифологическое пространство и пространство научных представлений / А. И. Чуличков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newscience.ru/konferencia/time-prostr2002/chulichkov-full>.

Summary. The article deals with the realization of the language picture of the world by means of using the mythological precedent names on material of Lina Kostenko's poems. We discovered the cases of using the precedent names both in denotative meaning, and with certain connotations.

Keywords: language picture of the world, precedent unit, precedent name.

Отримано: 15.10.2012 р.

УДК 372.881.116 (477)

В. Ф. Загороднова

СОЦІОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ОДИНИЦІ ОРГАНІЗАЦІЇ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ-БІЛІНГВІВ

У статті зосереджується увага на необхідності оновлення змісту навчання учнів національних спільнот української мови як державної, що полягає в наповненні соціокультурного компоненту елементами міжкультурного підходу до навчання, посиленні уваги на належній репрезентації національних соціокультурних стереотипів мовленнєвого спілкування.

Порушується коло проблем, пов'язаних з окресленням змісту крос-культурного навчання з метою презентації, аналізу зазначеного матеріалу на уроках української мови.

Ключові слова: соціокультурний компонент навчання української мови, інтеркультурність навчання, учні-білінгви, соціокультурний стереотип, крос-культурна комунікативна компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На початку третього тисячоліття особливо гостро відчувається значний вплив світової глобалізації, інтернаціоналізації та інтеграційних процесів, які охоплюють також і Україну. Одним із завдань сучасної освіти в такій ситуації стає створення умов для набуття учнями, які є представниками різних національних спільнот (українцями, росіянами, болгарами, поляками та ін.) досвіду міжкультурного спілкування, розвитку умінь і навичок спілкування з представниками інших національностей, у процесі якого відбувається формування крос-культурної комунікативної компетентності, «...щоб з її допомогою випускник школи якнайповніше реалізував свої життєві потреби, плани і наміри в умовах зростаючого попиту суспільства на мислячу, діяльну, творчу, національно свідому особистість» [13, 3]. На сьогодні в теорії та практиці навчання мов продовжується пошук нових підходів до мовної освіти учнів-білінгвів. Активно використовувані останнім часом комунікативні, когнітивні підходи в методиці навчання рідної (болгарської, російської, польської тощо), української як державної, іноземної мов забезпечують належний рівень володіння мовною формою на всіх рівнях мови та мовлення. Проте проблема полягає в тому, що комунікативні підходи недостатньо враховують специфіку мови як відображення системи культурних цінностей, на основі яких будуються конкретні спільноти і моделі поведінки їх членів, а також специфіка мовленнєвої діяльності як культурно-обумовленої мовленнєвої поведінки.

Той факт, що кожна культура знаходить унікальне відображення в мові є незаперечним. Засвоєння тільки форми нерідної мови без урахування культурного компоненту її значення спрямовує до поведінки, що відображає рідні культурні норми учнів, які вступають у конфлікт з поведінкою носіїв культури й мови, що вивчаються. Опановуючи кожен нову мову, людина відкриває для себе нове світосприйняття, світовідчуття. Те, як особистість сприймає світ і що вона в ньому бачить, завжди відображається у поняттях, сформованих на основі рідної мови з урахуванням всього багатства притаманних цій мові виражальних засобів. Кожна ситуація, подія сприймається й оцінюється людиною через призму прийнятих у рідному лінгвосоціумі культурних норм і цінностей, через засвоєну індивідом картину (модель) світу.

Таким чином, на сьогодні важливою є здатність мовної особистості успішно здійснювати спілкування з представниками української та інших культур, що і є завданням крос-культурного навчання учнів-білінгвів української мови. Тому питання щодо формування крос-культурної комунікативної компетентності набуває особливої актуальності, адже це дозволить представникам національних спільнот більш успішно жити, працювати в поліетнічному середовищі. Одиницями організації крос-культурної комунікативної компетентності вчені вважають культурні стереотиби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Завдяки дослідженням в галузі соціолінгвістики (О.Ахманова, Л.Нікольський, Ю.Дешерієв та ін.), лінгвокультурології (Є.Верещагін, Д.Гудков, П.Донець, В.Костомаров, І.Ольшанський, Ю.Степанов та ін.), етнолінгвістики (К.Батурина, А.Герд, В.Жайворонок, В.Кононенко та ін.), психолінгвістики (І.Зимня, Ю.Караулов, Г.Колшанський, В.Красних та ін.), теорії міжкультурної комунікації (А.Вежбицька, Г.Слізарова, Ю.Серебрякова, С.Тер-Минасова та ін.) стало очевидно, що для повноцінного спілкування певною мовою необхідно не тільки уміти володіти мовним матеріалом, але й знати специфічні поняття, властиві певній етноспільноті, володіти позамовними знаннями, пов'язаними з культурою і звичаями цієї спільноти людей. Відсутність таких знань є перешкодою для побудови повноцінного спілкування і викликає непорозуміння через певні відмінності між комунікативно-мовними спільнотами у наборі знань про світ. Таким чином, введення до навчальної програми з української мови соціокультурних відомостей, зокрема про соціокультурні стереотиби, викликане внутрішньою необхідністю процесу навчання учнів національних спільнот державної мови як мови міжетнічного взаєморозуміння в поліетнічній Україні.

У зв'язку із зазначеним вище виникає проблема сприйняття й адекватної реакції учнів-білінгвів на національні соціокультурні стереотиби, обумовлюючи необхідність введення феномену стереотипу до системи навчання української мови як державної. Це дозволяє нам констатувати, що концептуалізований феномен національного соціокультурного стереотипу має передбачатися завданням і структурою формування вторинної мовної особистості як суб'єкта міжкультурного спілкування.

Мета статті – обґрунтувати доцільність і закономірність введення соціокультурного стереотипу до стратегії навчання учнів-білінгвів української мови у контексті крос-культурного

навчання, зосередити увагу на необхідності оновлення змісту навчання української мови як державної, що полягає в наповненні соціокультурного компоненту елементами міжкультурного підходу до навчання, посиленні уваги на належній репрезентації національних соціокультурних стереотипів мовленнєвого спілкування.

Стереотип розглядається такими науками, як соціологія, психологія, лінгвістика, літературознавство, етнографія. Представники кожної з перелічених наук виокремлюють у стереотипі ті його властивості, які вибирають із позицій своєї сфери дослідження, а тому виокремлюються соціальні стереотипи, стереотипи спілкування, ментальні стереотипи, культурні стереотипи, етнокультурні тощо. Наприклад, соціальні стереотипи знаходять свій вияв як стереотипи мислення й поведінки особистості. Етнокультурні стереотипи – це узагальнене уявлення про типові риси, що характеризують будь-який народ. Німецька акуратність, російське «авось», українська щирість, болгарська волелюбність, китайські церемонії, грузинський темперамент, запальність італійців, упертість фінів, повільність естонців, польська галантність – це стереотипні уявлення про цілий народ, які поширюються на кожного його представника.

Соціальний стереотип (від гр. *stereós* – твердий і *typos* – відбиток) відносно стійкий і спрощений образ соціального об'єкта (групи людей, окремої людини, події, явища тощо), що складається в умовах дефіциту інформації як результат узагальнення особистісного досвіду індивіду та уявлень, які прийняті в суспільстві. Термін «стереотип» означає повторення, відтворення яких-небудь зразків у певній діяльності. Отже, поняття «стереотип поведінки» в застосуванні до етносу характеризує систему стійких звичаїв і традицій певного етносу.

Своїм походженням і популярністю у психологічній літературі термін «стереотип» зобов'язаний американському журналісту У. Ліппману [7], який вперше використав його в 1922р. у своїй книжці «Суспільна думка». Під час інтерв'ю з різними діячами і представниками широкого загалу У. Ліппман звернув увагу на те, наскільки різними можуть бути погляди на одну подію та її оцінку. Журналіст висунув гіпотезу про наявність упередженості, яка існує в певних стійких утвореннях, «*pictures in our heads*» (картинках у наших головах), що активно впливають на сприймання людей і подій. На його думку, згідно з цими «картинками», члени будь-якої групи дуже схожі, практично ідентичні. Для фіксації цієї ідеї У. Ліппман запозичив з поліграфії термін «стереотип», який означає металеву пластину з рельєфними печатними елементами, що застосовується для відтворення одного й того ж тексту за умов друкування великих тиражів. У. Ліппман запропонував для користування вислів «соціальний стереотип», який почав вживатися щодо схематичних культурно-зумовлених малюнків світу в голові людини, що заощаджують її зусилля під час сприйняття складних об'єктів світу, а також захищають певні культурні позиції і норми. Психологи взяли на озброєння цей термін і активно досліджують сам феномен.

У лінгвістичній літературі під стереотипом розуміють «... слово, мовний зворот, що повторюється без змін, автоматично, як усталена формула, мовний шаблон; трафарет» [12, 648]. Комунікативна лінгвістика поняття «стереотип» інтерпретує як комунікативну одиницю певного етносу, що «... здатна через актуальну презентацію соціально санкціонованих потреб здійснювати спонукальний типізований вплив на свідомість особистості – соціалізованого індивіда, формуючи в ньому відповідні мотивації» [10, 15-16], або як «... соціокультурна маркована одиниця ментально-лінгвального комплексу представника певної етнокультури, що реалізується у мовленнєвому спілкуванні як нормативна локальна асоціація до стандартної для певної культури ситуації спілкування» [8, 101]. Ф.Бацевич визначає стереотип як «... когнітивно-психологічне утворення, схематизований і однобічний образ явища, людини, речі тощо, який ґрунтується на невеликій (часто одній) кількості рис оцінного характеру, що вважається типовими (взірцевими) для всього класу явищ, речей тощо; суб'єктивне поняття поточного мислення і мовлення, невід'ємна складова мовної картини світу певного етносу» [1, 339]. Учений виокремлює стереотип етнічний, національний, професійний, ґендерний. Отже, ключовими ознаками стереотипу постають: одиниця мовної картини світу, типізація, «образ» або «модель», «канон», «взірець».

Лінгвокультурологи стереотип розглядають як явище іншого порядку: «певне «уявлення» фрагмента дійсності, фіксована ментальна «картинка», що виступає результатом відображення у свідомості особистості «типового» фрагмента реального світу, певний інваріант певної ділянки картини світу» [9, 241]. Так, В.Карасик [4, 25] розмежовуючи поняття «концепт» і «стереотип», зазначав, що концепт містить мовні знання, а стереотип – це образ-уявлення у його вербальній оболонці; концепт – це поняття більш абстрактного рівня, що дозволяє виводити архетипи, стереотип є більш конкретним; концепт виступає феноменом парадигматичного плану, тобто він співвідноситься з системою ментальних утворень, а стереотип функціональний, він виявляється у комунікативній поведінці; концепт зберігається у формі гештальтів і пропозицій, а стереотип у формі фрейм-структур.

Отже, із зазначеного вище видно, що у першому випадку стереотип тотожний стереотипу в комунікативному розумінні, а у другому постає певним фрагментом концептуальної картини

світу, що існує у свідомості, певним образом-уявленням, ментальною картинкою, наділеною специфічними властивостями, певним усталеним, мінімізовано-інваріантним, обумовленим національно-культурною специфікою уявленням про предмет або ситуацію. Таким чином, стереотип є одночасно і формою, і способом бачення світу. У ньому збирається оптимальна кількість нормованих у культурі значень, необхідних людині для автоматичного, миттєвого сприйняття і оцінювання ситуації, «Іншого». Це комплекс світосприйняття, який складається з певних пізнавально-ціннісних настанов, специфічних форм сприйняття і поведінки.

Механізмом формування стереотипів є багато пізнавальних процесів, тому що стереотипи виконують низку *пізнавальних функцій* – схематизації і спрощення, функцію формування та зберігання групової ідеології тощо. Стереотипи засвоюються у процесі занурення людини до певного соціуму й культури (соціалізації й інкультурації) і виконують певні *соціальні функції*: когнітивну – засвоєння певної схеми дає можливість людям орієнтуватися, хто є хто; афективну (емоційну) – створення установок проти інших; суспільну – підтримання внутрішньої єдності групи відносно інших груп [11, 288].

Люди сприймають стереотипи як зразки, яким треба відповідати. Тому стереотипи здійснюють досить значний вплив на людей, стимулюючи в них формування таких рис характеру, які відбито в стереотипі. Шляхом застосування стереотипів здійснюється самоорганізація соціуму, що протистоїть руйнівним тенденціям. Стереотипи стабілізують суспільство, надають людині відчуття захищеності, впевненості, безпеки. На думку вчених, в умовах комунікації стереотипи можуть бути корисними за умови їх свідомого дотримання, якщо стереотип є описовим, а не оцінним, якщо він є точним і модифікованим подальшими спостереженнями й досвідом спілкування з реальними людьми. Проте стереотипи можуть мати й негативне значення, коли, наприклад, ґрунтуються на помилкових переконаннях, викривленнях, напівправдивих свідченнях. Тому, хоч стереотипи близькі до соціальної норми, та вони є стандартами як нормативної, так і ненормативної поведінки.

Стереотипи етносів з плином часу можуть змінюватися, а можуть стати основою етнічних упереджень. Упередження етнічне – «соціально-психологічна установка негативного характеру щодо інших етносів і конкретних представників цих етносів. Має характер стереотипу і перешкоджає адекватному сприйняттю певних етнічних спільнот і осіб. Упередження етнічне формується у конкретному соціально-історичному середовищі у масовій свідомості на рівні емоційно-образного сприйняття і важко піддається трансформації під впливом об'єктивної раціональної інформації. Реальні факти із життя, поведінки представників певних етносів сприймаються не об'єктивно, вибірково, ніби через «сито», і «збільшувальне скло», що фіксують, пропускають і збільшують лише інформацію негативного характеру. Така психологічна негативістська акцентуація може бути притаманною, формуватися і закріплюватися не лише на рівні масової свідомості, а й у свідомості окремої особи, коли на основі певного негативного досвіду міжетнічного спілкування, в результаті поспішних емоційних, необґрунтованих висновків, складається психологічна упередженість, негативізм щодо всіх без винятку представників етносу. Упередження етнічне може і не виявлятися у реальній поведінці особи, якій притаманні навички культури міжнаціонального і загалом людського спілкування, проте за певних обставин, у конфліктних ситуаціях, упередження етнічне може стати умовою і чинником агресивності у висловах і діях особи чи групи людей» [5]. Отже, в мові будь-якого етносу наявна значна кількість соціокультурних стереотипів. Їх знання, уміння використовувати – необхідна умова успішного спілкування з носіями різних мов і культур.

На основі вивчення певних наукових досліджень було встановлено, що соціокультурні стереотипи функціонують у площині традиційно-побутової культури як фактора буття національної самосвідомості (Ю.Арутюнян, М.Мнацаканян, А.Бороноєв, Ю.Бромлей, А.Дашдаміров, В.Павленко, В.Плахов, О.Селіванова, Ю.Серебрякова, Т.Стефаненко). Національна самосвідомість виражається в єдності своєї структури, яка складається з чотирьох рівнів: ідеологічного, теоретичного, повсякденного, психологічного. Психологічний і повсякденний рівні формують масово-буденний шар національної самосвідомості, яка обумовлює викривлення об'єктивної передачі культурної інформації у процесі міжкультурної комунікації. Особливості виникнення і функціонування стереотипів обумовлені їх приналежністю до національного самопізнання на його повсякденному і психологічному рівнях. Ученими встановлено, що результативними компонентами національної самосвідомості в контексті взаємозв'язку цих двох рівнів є національні соціокультурні стереотипні уявлення про національний характер свого або іншого етносу (антропостереотипи). Такі стереотипні уявлення у процесі своєї актуалізації виконують потенційну деструктивну роль у міжкультурній комунікації, оскільки вони базуються на таких механізмах масово-буденного шару національного самопізнання, як вибірковість сприйняття, абсолютизація відносних етнічних властивостей, тенденційність в їхній оцінці, генералізація окремих неістотних для етносу явищ.

Об'єктивація таких стереотипів базується на встановленні співвідношення стереотипних культурних уявлень із системою цінностей цієї культури, що є джерелами соціокультурних стереотипів про національний характер. Параметрами для визначення культурних цінностей є культурні універсалиї, специфічне наповнення яких несе національне навантаження. Аналізуючи праці науковців В.Попкова, О.Селіванової, Е.Винаске, які визнають існування істинних і неістинних стереотипів, ми взяли за основу думку, згідно з якою соціокультурні стереотипи обумовлюють ентропійний ефект (ефект невизначеності, знецінювання) у процесі міжкультурної комунікації. Це відбувається через загальну здатність стереотипів до індивідуалізованого, некритичного, єдино можливого без свідомого селективного сприйняття іншої національно-культурної спільноти. На основі зазначеного ми прийшли висновку про те, що саме абсолютна природа стереотипу, його спрямованість на абсолютизацію, однозначну інтерпретацію національного характеру та культуру іншого етносу є причиною негативного впливу стереотипів на процес міжкультурного взаєморозуміння під час вивчення нерідної мови. Таке розуміння сутності характеристики стереотипу дозволило нам визначити необхідність введення феномену національних соціокультурних стереотипів у процес навчання учнів-білінгвів української мови як державної з метою розроблення методики їх попередження і подолання на основі свідомого зняття їхньої абсолютності. Під зняттям абсолютності стереотипів ми розуміємо формування свідомого ставлення до стереотипів на основі припущення об'єктивної багатозначності об'єкту, що сприймається.

Аналізуючи праці з проблеми культурологічних підходів до навчання мов, ми констатували той факт, що попередження і подолання абсолютних стереотипних уявлень у процесі навчання міжкультурному спілкуванню базується на принципі введення стереотипів до структури мовної особистості як суб'єкта міжкультурної комунікації. Так, В.Гончарова [3], беручи до уваги структуру вторинної мовної особистості, встановила, що стереотип актуалізується на тезаурусному рівні мовної особистості, зокрема на рівні вторинної мовної та вторинної когнітивної свідомості; а потім стереотип функціонує на прагматичному рівні мовної особистості і визначає мотиваційну сферу стереотипної поведінки. Таким чином, на нашу думку, доцільність і закономірність введення стереотипу до стратегії навчання учнів-білінгвів української мови у контексті кроскультурного навчання є очевидною.

Одним із перших завдань роботи у цьому напрямку є формування так званого культурного усвідомлення. Необхідно пояснювати учням, що всі люди є носіями культурно обумовленої поведінки, яка визначається етнічною приналежністю людини. Учнів слід вчити усвідомлювати свою належність до певної етнічної групи та розуміти, які особливості їх власної поведінки обумовлені належністю до тієї чи іншої етнічної групи. Важливо також сприяти усвідомленню учнями культурно-обумовленої поведінки українців і представників інших етносів, стимулювати інтелектуальну допитливість стосовно різних культур, заохочувати прихильне ставлення до інших і критичне мислення щодо культурних стереотипів. Бажаним є взаємне розуміння і врахування у комунікації особливостей української та інших культур, носії яких можуть бути залучені до діалогу, взаємне врахування культурного підтексту слів і фраз контактуючих мов. Іншими словами, необхідно виходити з принципу врахування інофонів певних категорій і моделей нової для нього культури й адекватного користування ними, а не з обов'язкового їх присвоєння. Не потрібно прагнути до того, щоб вони зайняли місце тих категорій і моделей, які характерні для рідної культури учнів.

Матеріалів для такої роботи, та ще й з належним коментарем у підручниках з української мови україно мала. Необхідні взаємопов'язані та взаємозумовлені способи і засоби опанування мовних одиниць як основи пізнання й формування концептуальної та мовної картин світу і певного результату створення образу світу в уяві кожного учня. Такий підхід до навчання зумовлений необхідністю переосмислення основних завдань засвоєння учнями української мови, переакцентацією мети мовної освіти щодо формування лінгвістичної компетенції на комунікативну.

Своєрідність цієї методики полягає в тлумаченні таких мовних одиниць, як концептів, стереотипів носіїв етнокультурної інформації, особливих сигналів певного світу задля формування вмінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних (усних і писемних) висловлювань відповідно до комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їхнього інтересу до вивчення української мови, виховання національної свідомості, поваги до мовних традицій як рідного, так і українського народів і бажання дотримуватися естетичних й етичних норм спілкування.

Самобутність кожного народу поряд з традиціями, ціннісними орієнтаціями, культурою виявляється передусім у мовних стереотипах поведінки, в яких концентруються риси національної вдачі, національного характеру, що формувалися століттями. Стереотипність мовленнєвої поведінки людей, яка складалася тисячоліттями, не варто подавати учням як застиглість реєстру національно-мовного «поведінкового кодексу» (він, хоч і поволі, але змінюється), ні як нівеляцію індивідуального під час вибору найдоречнішої, наприклад, етикетної форми, адже у процесі спілкування можуть створюватися навіть оказіональні вислови, найчастіше – у звертаннях.

Стереотипність стосується радше набору висловів мовного етикету, спільного для національної спільноти на певному історичному етапі, і їх використання мовцями. Перш, аніж такі форми стануть стереотипними і для учнів іншої національності, їх потрібно вкласти в дитячу пам'ять, досягти, щоб вони стали своєрідним алгоритмом.

Учням необхідно дати можливість не створювати щоразу нову формулу, а скористатись однією з можливих і найбільш придатних для взаєморозуміння. Важливо добре з школярами засвоїти чинники, що впливають на вибір словесної формули в конкретній комунікативній ситуації: фактор адресата (вік, стать, професія, соціальне положення), комунікативні умови (місце, час, тривалість спілкування), характер взаємин між співрозмовниками. Важливими будуть і знання особливостей усього спектра супровідних засобів (жестів, міміки), а також – мелодика мови, тембр і тон голосу мовця, приязність і прихильність до співрозмовника. Так, може бути незрозумілою для учнів семантика багатьох жестів. Скажімо, чому перед тим, як запросити гостя сісти, українці (переважно старшого покоління) обов'язково здмхнуть зі стільця чи лави. Це можна пояснити школярам за допомогою уривку з твору М.Коцюбинського «Тіні забутих предків»: «І коли так молились, Іван був певний, що за плечима у нього плаче, схилившись, Марічка, а душі нагло померших невидимо сідають на лави. – Продуй перше, а ніж маєш сісти! – вимагала від Івана Палагна. Але він знав і без неї. Старанно продмухував місце на лаві, щоб не привалить яку душу, і засідав до вечері» [6, 164].

Але навіть поєднання всього зазначеного разом виявиться недостатньо, якщо учень не враховуватиме національної специфіки українського мовного етикету, оскільки попри безліч спільних рис етикет кожного народу своєрідний. Так, вивчаючи український мовний етикет учні мають знати, що мовна поведінка українського народу поєднана з його загальною культурою, етнопсихологічними рисами, народними традиціями. Скажімо, на мовному рівні етнопсихологічні ознаки українців, зокрема доброзичливість, шанобливе ставлення до співрозмовників і почуття власної гідності, виявляються в тому, що «...семантичним центром багатьох висловів українського етикету є слова з коренем *добр-*, *здоров-*, *ласк* – (добридень, добровечір, доброго ранку, добридосвіток, на все добре, добродію; здоров був, здорові були, доброго здоров'я, дай Боже здоров'я, здрастуйте; будь ласка, ласкаво прошу, з вашої ласки тощо)» [2, 23]. Мовний етикет українців, втілений у системі мовних знаків, символів, словесних формул, жестів, міміки, увібравши найдавніші звичаї і традиції, утворює цілісну систему, що слугує їм у найрізноманітніших ситуаціях спілкування і є одним із кодів, які відкривають своєрідність національно-мовної картини світу.

За результатами проведеного нами констатувального експерименту (опитування учнів російської, болгарської, української національностей) ми встановили, що взаємне міжкультурне сприйняття насамперед визначається стереотипними уявленнями, неадекватними соціокультурній дійсності. У результаті опитування нами було виявлено, що загальна тенденція стереотипізації української нації в уявленні росіян, болгар тяжіє до позитивної оцінки; при цьому найбільш характерними рисами українського національного характеру у сприйнятті російських респондентів є *сентиментальність, емоційність, терплячість, послужливість, невибагливість, довірливість, доброзичливість, наївність*; у сприйнятті болгарських респондентів є *доброта, гостинність, обережність, заощадливість, емоційність*. З іншого боку, автостереотипне сприйняття росіян приписує російському національному характеру такі риси: *сподіваються на «авось», самовідданість, невибагливість, безтурботність, максималізм, оптимізм, патріотизм*; болгарських респондентів приписує болгарському національному характеру такі риси: *стриманість, передбачливість, незалежність, закритість, гостинність*.

Виявлені нами стереотипи про риси національного характеру кожної з означених національних спільнот свідчать про необхідність системи роботи щодо їх адекватного сприйняття, попередження і подолання негативних стереотипів стосовно певних народів. Оскільки ми встановили, що саме схильність до однозначного сприйняття, абсолютизації об'єкта обумовлює дестабілізуючий вплив негативних стереотипів на процес міжкультурного спілкування, ми прийшли висновку про доцільність створення системи роботи щодо попередження і подолання негативних стереотипів через зняття їх абсолютності, що є можливим при свідомому, аналітичному ставленні до стереотипів, а також за умови залучення вивчення автостереотипів як основи для подолання абсолютності гетеростереотипів.

Висновки і перспективи подальших розвідок у напрямі дослідження. Отже, не викликає сумнівів той факт, що необхідно запроваджувати на уроках української мови в школах з поліетнічним контингентом учнів специфічну роботу з метою презентації, аналізу національних соціокультурних стереотипів мовленнєвого спілкування. Цей запас знань, що забезпечує адекватне розуміння почутого, написаного, є важливим як умова уміння читати, писати, слухати, говорити, як інструмент під час спілкування, що полегшує сприйняття і розуміння публіцистики, художньої літератури й взагалі сприяє повноцінній комунікації у поліетнічній державі. Перспекти-

ви подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо у висвітленні системи роботи щодо аналізу національних соціокультурних стереотипів мовленнєвого спілкування, попередження і подолання негативних стереотипів на уроках української мови у школах з поліетнічним контингентом учнів.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – С. 339. (Альма-матер).
2. Білоус М. «Заговори, щоб я тебе побачив» [Текст] : Рец. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / за ред. О.Сербенської. – Львів : Вид. «Світ». – 1994. – С. 19-23.
3. Гончаров В. А. Роль и специфика национальных социокультурных стереотипов в контексте межкультурного подхода к обучению иностранному языку в языковом вузе / В. А. Гончаров // Вестник Бурят. ун-та. Сер. 8 : Теория и методика обучения в вузе и школе. – Улан-Уде : Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2007. – Вып. 10. – С.154-161.
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – С. 390 с.
5. Клищенко Т. Упередження етнічне [Електронний ресурс] : етнічний довідник : поняття та терміни / Т. Клищенко – Режим доступу : <http://www.socd.univ.kiev.ua/PUBLICAT/SOC/YEVTUKH/index.htm>
6. Коцюбинський М. Твори. В 3-х т. / М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 3. – С. 164.
7. Ослон А. Уолтер Липпман о стереотипах : выписки из книги «Общественное мнение» / А. Ослон // Социальная реальность. – 2006 – №4. – С. 125-141.
8. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – С.101.
9. Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь / под ред. И. С. Брилев, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. – Выпуск 1. – М. : «Гнозис», 2004. – С.12.
10. Рыжков В. А. Регулятивная функция стереотипов // Знаковые проблемы письменной коммуникации : межвуз. сб. науч. трудов. – Куйбышев, 1985. – С. 15-16.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2008. – С. 288.
12. Сологуб Н. М. Стереотип // Енциклопедія «Українська мова». – [вид. друге, виправ. і доп.]. – К. : «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана. – 2004. – С. 648.
13. Українська мова : програма для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / [Н. В. Бондаренко, О. М. Біляєв, Л. М. Паламар, В. Л. Кононенко]. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2005. – С.3.

Summary. In the article a great attention is paid to the problem of the social and cultural component's content by elements of intercultural approach to teaching. The author pays attention to the correct representation of national social and cultural stereotypes of language communication. Some questions connected with the content of linguistical and culturological work with aim to present the analysis of definite materials at lessons are considered in the article.

Key words: the social and cultural component's, intercultural approach, national social and cultural stereotypes, language communication.

Отримано: 21.10.2012 р.

УДК 811.161.2'38

Н.І. Зикун

КУЛЬТУРА МОВИ ЗМІ І РІВЕНЬ ДОВІРИ ДО МЕДІАТЕКСТІВ

У статті аналізується відображення соціальних, економічних, політичних перетворень українського суспільства в мові сучасних ЗМІ, насамперед друкованих. Розглядаються різні типи відхилень від літературних норм. Досліджується рівень мовної культури в текстах друкованої періодики та її вплив на формування довіри аудиторії до ЗМІ.

Ключові слова: мова ЗМІ, функції мови ЗМІ, мовна норма, помилка.

Українська мова, як загалом і будь-яка інша, постійно розвивається й змінюється. Вона оперативно реагує на екстралінгвістичні фактори, на суспільні трансформації. Нині ми спостерігає-